

2010

HAVERBILKEN

Resultaten archeologisch
onderzoek te Haverbilken,
Oedelem (Beernem)

Jan Huyghe,
Stefan Decraemer,
Bieke Hillewaert, Elisabeth Van
Besien, Jari Hinsch Mikkelsen

Vergunningsnummer: 2010/182

Opdrachtgever:

Studiebureau Jonckheere BVBA, gevolmachtigd door de verkavelaars (de verkavelaars NOVUS, HYBOMA, FINSPICO, HUYSMAN en de WVI).

Titel:

Archeologisch onderzoek te Haverbilken, Oedelem (Beernem)

Locatie:

Oedelem (Beernem)

Periode:

Juni en september 2010

Vergunning Ruimte en Erfgoed:

2010/182

Archeologen:

Steentijd zone: Jan Huyghe

Romeinse zone: Stefan Decraemer, Bieke Hillewaert, Elisabeth Van Besien

Middeleeuwse zone: Jan Huyghe en Stefan Decraemer

Versie:

Eindrapport

Auteur:

Jan Huyghe

Bewaring vondsten:

Raakvlak

Komvest 45

8000 Brugge

T +32 [0]50 44 50 44

F +32 [0]50 61 63 67

E info@raakvlak.be

[www raakvlak.be](http://www.raakvlak.be)

Veldmedewerkers:

Serge Van Liefveringe, Régy Poppe, Jurgen Vandewalle, Amaury Cogels, Maritsa Verstraete

Met de medewerking van:

Talal Abdullah, Nico Inslegers

1.	Inleiding.....	4
2.	Historische situering	5
3.	Bodemkundige situering	6
4.	Archeologische resultaten.....	7
4.1.	Steentijd	8
4.2.	Romeinse periode.....	9
4.2.1.	Het enclosure	10
4.2.2.	De crematiegraven	21
4.2.3.	Besluit Romeinse periode	31
4.3.	Middeleeuwse periode	33
4.3.1.	Plattegronden.....	34
4.3.2.	Overige structuren.....	37
4.3.3.	Besluit middeleeuwse periode.....	38
5.	Bibliografie.....	39

1. Inleiding

Naar aanleiding van het bouwen van ruim 100 woningen in het kader van een gesubsidieerd woonaanbod voerde Raakvlak in samenwerking met de eigenaars en bouwheren (NOVUS, HYBOMA, FINSPICO, HUYSMAN en de WVI vertegenwoordigd door het Studiebureau Jonckheere Bvba) een archeologisch proefonderzoek uit. Op basis van de aangetroffen sporen tijdens dit proefonderzoek werden twee zones afgebakend waar verder archeologisch onderzoek noodzakelijk was. Een eerste zone werd afgebakend op basis van de aangetroffen grachten met Romeins handgevormd aardewerk. De tweede op te graven zone bevatte tijdens het vooronderzoek grachten en paalkuilen, te interpreteren als bewoningssporen uit de volle middeleeuwen. Aan de hand van een opgraving kunnen hierover meer gegevens bekomen worden.

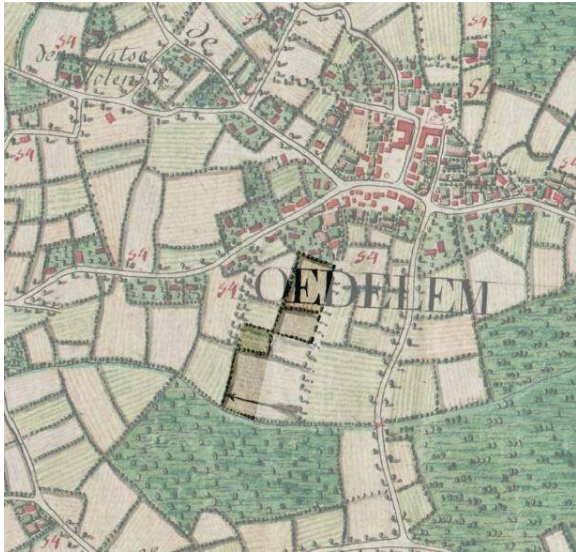
Het onderzoeksgebied bevindt zich op ca. 200 meter ten zuiden van de dorpskern van Oedelem aan de terreinen tussen de straat Haverbilken en de St. Jansdreef. Om geen vertraging aan dit project te bezorgen werden in eerste instantie de wegkoffers opgegraven. Deze opgraving werd uitgevoerd in juni 2010. In een tweede fase in de periode september 2010 werden de andere gronden opgegraven.

Fig. 1: Het projectgebied aangeduid op de topografische kaart 1:10.000 (bron: GISWEST).

2. Historische situering

Oedelem wordt in geschreven bronnen voor het eerst vermeld in 906. De schrijfwijze was toen *Udelhem*. Deze naam zou afgeleid zijn van 'odila' en 'haima' en betekent 'woning van het domein' betekenen. Een naam die in verband kan staan met de heren van Praet. Zij stichtten in de 10de eeuw een 'heerlijkheid' in Oedelem¹.

De geraadpleegde cartografische bronnen reikten ons geen nieuwe informatie aan. Op de zogenaamde 'Kabinetskaart' van de hand van Ferraris, opgesteld tussen 1770 en 1777 bevinden zich weiden op het onderzoeksterrein.

Fig. 2: Het projectgebied aangeduid op de kabinetskaart van Ferraris (1770-1777).

Gezien de aangetroffen Romeinse vondsten in het vooronderzoek geven we een kort overzicht van de gekende Romeinse vondsten in de omgeving van de dorpskern van Oedelem². De oudste melding³ dateert uit 1765, toen een muntschat van 50 à 60 Romeinse munten werd aangetroffen. Hiervan worden 13 munten beschreven door Kanunnik J. De Bast. De oudste munt dateert uit 54-68, de jongste is een sestertius van Antoninus Pius geslagen tussen 152 en 155, deze munt dateert de muntschat. In 1955 werd aan de intussen verdwenen steenbakkerij van P. Verhaeghe (Knesselarestraat 185) op een diepte van ca. 12 meter een Romeinse waterput gevonden. Ook een bronzen fibula en wat import aardewerk werden aangetroffen. In de periode 1952-1962 werden door R. Streuve enkele Romeinse prospectievondsten gemeld. Het betreft Romeins aardewerk, enkele fragmenten van tegulae en een sestertius.

¹ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Oedelem>

² Deze opsomming van vondsten komt uit : N. Vandermoere 1984. pp. 71-73. & H. Goeminne 1969. pp. 47-54.

³ DE BAST J. 1808, p. 347-351, Pl.XIV, Fig. III en IV.

In 2001 worden op de site ter hoogte van "Meubelen De Graeve" grachten aangetroffen. De aanwezigheid van enkele fragmenten Romeins aardewerk maakt het mogelijk om enkele van deze structuren in de Romeinse tijd te situeren⁴.

3. Bodemkundige situering

Fig.3: Projectgebied op de bodemkaart, bron:GISWEST).

Het projectgebied ligt in de zandstreek. De Vlaamse zandstreek is een relatief laaggelegen streek waarvan de bodems afgezet zijn door poolwinden tijdens de laatste ijstijd (het Weichseliaan), ongeveer 116.000 tot 11.500 jaar geleden. De bodemkaart beschrijft Sch- gronden, deze staan voor vochtige of matig droge lemige zandgronden met verbrokkelde humus en/of ijzer B-horizont. Deze gronden zijn post-podzol gronden. Dit houdt in dat er ooit een podzol aanwezig was, welke op twee manieren kan verdwijnen. Een eerste manier bestaat eruit door bewust te diepploegen om op deze wijze de podzol te breken en het de wortels gemakkelijker te maken om aan water te geraken. Een tweede oorzaak kan gezocht worden in het overbemesten van deze bodems. De mest zorgt voor meer vegetatie en bioturbatie. De podzol kan ook verdwenen zijn door een combinatie van beide technieken.

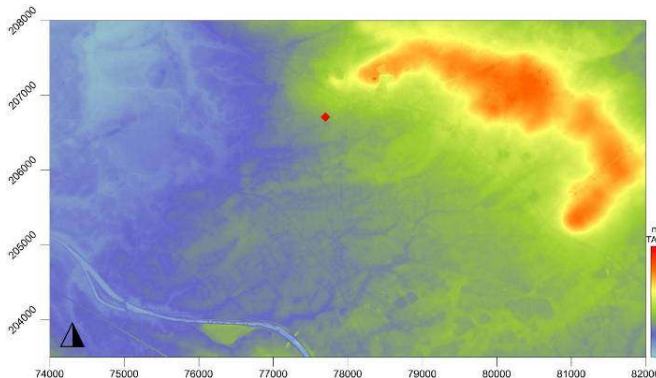

Fig. 4: Projectgebied (rode stip) op het DHM.

Op het digitale hoogtemodel (DHM) zien we een opduiking ten oosten van Haverbilken (zie fig. 6). Deze wordt ook wel de "Oedelemberg" genoemd en is een dekzandrug. De site is aldus gelegen aan de voet van deze dekzandrug.

⁴ HOLTTHOFF N, 2006, pp. 12-13.

4. Archeologische resultaten

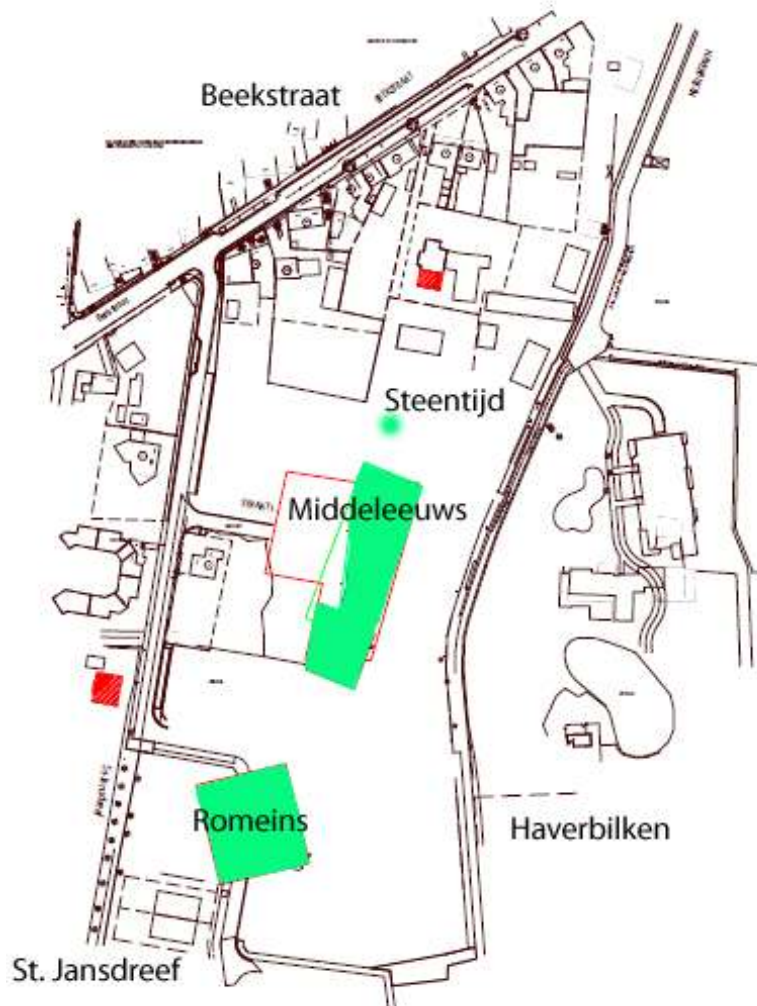

Fig.5: Situering (in groen) van de onderzochte zones.

Uit de resultaten van het proefonderzoek (vergunning 2010.108) werden drie zones afgebakend welke uitgebreid archeologisch vervolgonderzoek verdienen.

Enkele maanden voor de start van de opgraving werd een booronderzoek verricht om meer inzicht te krijgen over de steentijdvondsten aangetroffen tijdens het proefonderzoek.

In de eerste opgravingsfase (juni 2010) werd een zone met voornamelijk Romeinse sporen opgegraven.

In de tweede fase (september 2010) werd de middeleeuwse zone nader onderzocht.

In het hierna volgende verslag gaan we eerst in op de steentijdconcentratie en worden nadien de Romeinse sporen en middeleeuwse sporen besproken.

4.1. Steentijd

Bij het opschaven van een proefsleuf tijdens het vooronderzoek kwamen in één zone (zie fig.5) enkele silexvondsten aan de oppervlakte. Eén fragment is een duidelijk gebruiksvoorwerp. Het betreft een (micro)kling, meer bepaald het distaal afgebroken fragment daarvan. Op beide boorden zijn gebruiksretouches zichtbaar. De afmeting en de rechte ribben doen eerder aan een neolithische dan aan een laat-mesolithische productie denken, maar dat is zeer onder voorbehoud⁵. We stellen een datering in het laat-mesolithicum/Neolithicum voorop.

Fig. 6: Zicht op de proefsleuf met silexvondsten.

Fig.7: Enkele van de aangetroffen silex-fragmenten uit het proefonderzoek.

Fig. 8: Voorzijde van de kling. De retouches op de randen zijn duidelijk zichtbaar.

Fig.9: Achterzijde van de kling met zichtbare slagbult.

⁵ Met dank aan Machteld Bats (vakgroep archeologie Ugent) voor de determinatie van de kling.

Vervolgens werd besloten een booronderzoek uit te voeren in deze zone van het terrein. Er werd een verspringend 5x5 meter grid uitgezet. Het uitzeven van de 40 boorstalen was helaas negatief.

Op de bodemkaart is op deze locatie sprake van post-podzol gronden (Zie hoofdstuk 3). De silex kan een restant zijn (eventueel door een boomval of diepploegen) achtergebleven in deze vroegere podzolgronden.

Anderzijds moet opgemerkt worden dat indien het neolithisch material betreft dit meestal dunner verspreid ligt dan mesolithisch materiaal⁶.

4.2. Romeinse periode

Na het vrijleggen van het onderzoeksgebied kwamen beide grachten uit het vooronderzoek duidelijk aan het licht. Deze vormen een rechthoek van 15 bij 13,5 meter. Aan de binnenzijde en rondom de buitenzijde werden in totaal 11 brandrestengraven aangetroffen. Zulke grachtenformatie's worden in de vaklectuur beschreven met de term grafenclosure.

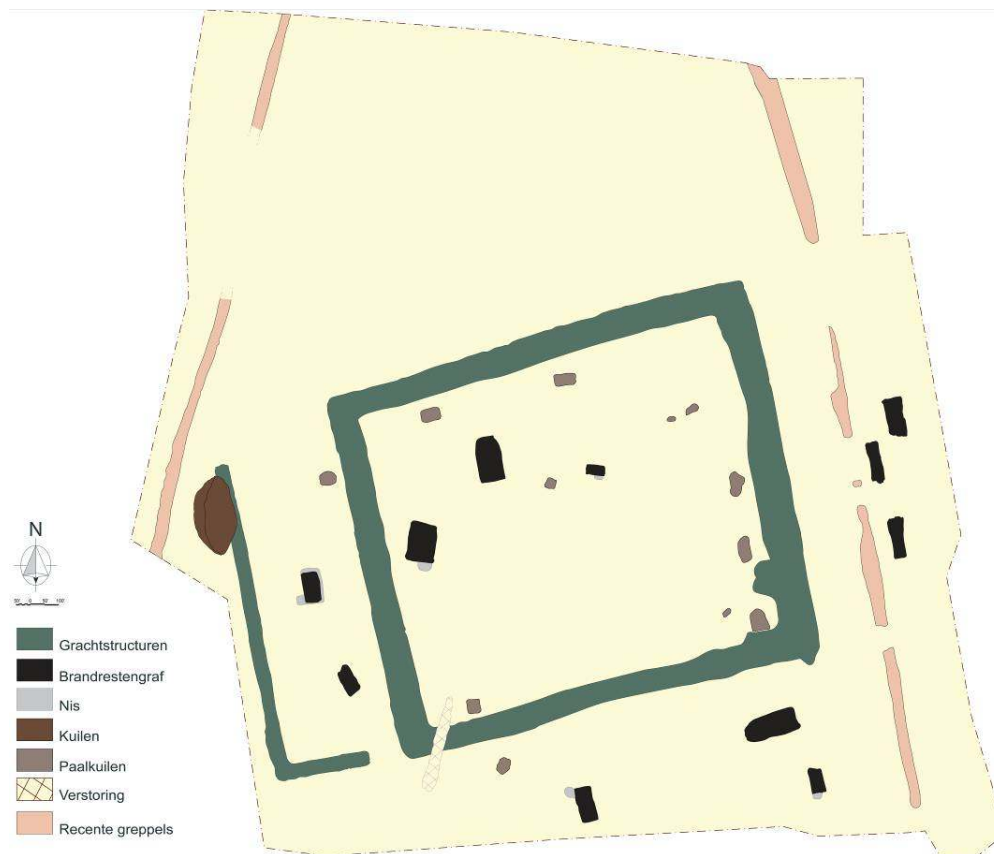

Fig.10: Het vereenvoudigde opgravingsplan met grafenclosure.

⁶ Mondelinge info Machteld Bats (vakgroep archeologie Ugent).

4.2.1. Het enclosure

- **Spoor 10 (de rechthoekige grachtenstructuur)**

De oriëntatie van het enclosure komt min of meer overeen met de windrichtingen. Met de lange zijde als basis kunnen we spreken van een oost-west oriëntatie. De gracht was gemiddeld 1 meter breed. De korte zijden zijn tegenover elkaar even diep uitgegraven. Hetzelfde geldt voor de lange zijden. Opmerkelijk is het verschil in diepte van de korte zijden tegenover de lange zijden. Deze bedraagt ruim 15 cm. We mogen eruit afleiden dat bij de aanleg eerst 2 tegenover elkaar gelegen zijden werden uitgegraven en deze vervolgens werden verbonden. De gracht zelf bevatte geen materiële vondsten. Het aangetroffen enclosure te Oedelem wijkt in enkele opzichten af van de eerder opgesomde exemplaren. Zo is het met een grootte van 15 bij 13 meter het grootste aangetroffen exemplaar. Ook voor het ontbreken van de ingang werden geen parallellen aangetroffen.

Fig 11: Overzichtsfoto van het aangetroffen grafenclosure.

Aan elk van de 4 zijden werden dwars op de lengteas enkele coupes uitgegraven. Deze kregen de aanduiding volgens hun windrichting noord, oost, zuid en west. Wanneer we deze coupes bodemkundig bespreken kunnen we 5 hoofdhorizonten en enkele subhorizonten aanduiden. De hoofdhorizonten (van boven naar beneden) zijn:

Horizont	Beschrijving
1	Homogeen donkerbruin zandig materiaal, met enkele lichter gekleurde fragmenten van humusarm bodemmateriaal.
2	Zwartbruin zeer humusrijk zandig materiaal. Vermoedelijk zijn er lokaal nog restanten van een goed ontwikkeld kruimelstructuur.
3	Deze horizont maakt deel uit van de gracht. Het opvulmateriaal bestaat uit zand met relatief weinig tot matig veel humusaccumulatie. Uitgesproken stratificatie is kenmerkend voor het zuid- en het westprofiel.
4	Grijswit moedermateriaal, bruingrijs verkleurd door humusaccumulatie.
5	Moederbodem, pleistoceen zand

Horizont 1 mag geïnterpreteerd worden als de trage opvulling van de gracht. Vermoedelijk bestaat het vulmateriaal uit colluvium, bodemmateriaal dat door erosie is afgespoeld. Dit vulmateriaal is redelijk humusrijk en kan op twee manieren verklaard worden. Ofwel was de gracht begroeid en kwamen regelmatig kleine hoeveelheden zand in de gracht terecht. Dit proces gebeurde traag genoeg zodat de vegetatie kon blijven groeien. De tweede mogelijkheid bestaat eruit dat er geen grachtvegetatie aanwezig was, maar dat het erosiemateriaal afkomstig was van een bodem die wel humusrijk was. Deze horizont is het best ontwikkeld aan de noord- en de oostgracht. In de westgracht is hij aanwezig en in de zuidgracht totaal afwezig.

Horizont 2 werd gevormd over een lange periode waarin de gracht in gebruik was. Hiermee wordt bedoeld dat de gracht als komgrond in het landschap waterrijk is geweest. Hierdoor heeft zich een moerasachtige bodem kunnen ontwikkelen. Door de doorgaans waterverzadigde toestand kon het organische materiaal niet snel genoeg afbreken en begon de accumulatie ervan. Sporadisch kan een zekere gelaagdheid gezien worden, bijvoorbeeld op het noord- en zuidprofiel of zien we de aanwezigheid van colluvium zoals op de foto van het westprofiel. Op het oostprofiel is een groot 'blok' bodemmateriaal dat niet in situ ligt (gestippelde rode lijn) te herkennen. De kleur ervan is vergelijkbaar met die van H3. De scherpe grens, zeker aan de linkse zijkant doet vermoeden dat deze 'blok' er is ingegooid of erin is gevallen. Waarom is niet duidelijk, aangezien de trage vegetatiegroei met sterke humusaccumulatie verdergaat boven deze blok. In het westprofiel kan deze horizont onderverdeeld worden in een bovenste deel (H2) gekenmerkt door een zwartgrijze kleur (zones met bijzonder veel humus) en een grijs onderste deel (H2b) waar de humusblokken ontbreken. De grote steen ligt op de scheiding tussen beide subhorizonten. Het is moeilijk om na te gaan of de steen hier intentioneel of accidenteel is terecht gekomen. Dat ze hier ligt door tussenkomst van de mens, is evident.

De onderkant van Horizont 3 vormt de grens van de eigenlijke gracht. Tot hier stond de gracht open tijdens het gebruik van het grafveld. Vervolgens begon de natuurlijke opvulling van de gracht. In het begin was er waarschijnlijk weinig of praktisch geen vegetatie rond deze ceremoniële plaats, waardoor bodmerosie bij neerslag vrij spel kon krijgen en de grachten snel konden opgevuld geraken. Door de snelle opvulling is het sediment enerzijds gestratificeerd en anderzijds minder humusrijk. Vermoedelijk in functie van de lokale microtopografie werd het meeste materiaal tijdens deze fase afgezet in de zuidgracht. Maar ook in de westgracht werd tot 10 à 12 cm sediment afgezet. Bij de oostgracht is het materiaal voornamelijk aan de binnenkant afgezet en aan de noordkant werd er praktisch geen materiaal

afgezet. In het westprofiel bevindt zich onder H3 een bijkomende subhorizont, gelabeld H3b. Deze horizont is bijzonder. Misschien werd de gracht hier te diep gegraven. In elk geval werd de gracht gedeeltelijk opnieuw opgevuld. Hierdoor zijn er bodemfragmenten herkenbaar ingesloten in de horizont als lichter gekleurde fragmenten (de ligging ervan is aangeduid met 5 zwarte pijlen). Een mogelijke verklaring is dat deze gracht eerst werd gegraven en als gevolg van een hevige regenval vervolgens gedeeltelijk werd opgevuld. Hierbij werden fragmenten van het net uitgegraven materiaal terug ingespoeld. De sedimentatiesporen vertonen een eerder golvend patroon. Dat kan het resultaat zijn van vertrappeling, als de gracht nat was en mensen in de gracht rondstapten.

Horizont 4 maakt geen deel uit van de gracht, hoewel ze gevormd is onder invloed van de gracht. De humus is in situ geaccumuleerd door bioturbatie, zowel door wortelgroei als door gangen van bodemdieren. Een aantal van de biogallerijen, vermoedelijk gecreëerd door mollen, zijn aangeduid met een groene kleur. Voornamelijk op het noordprofiel konden er veel biogallerijen herkend worden. Door de gracht ontstond hier lokaal een natter bodemmilieu, wat de accumulatie van plantenfragmenten in de bodem bevordert. Plantenresten vormen voedsel voor de bodemfauna zoals regenwormen, deze op hun beurt voor mollen.

Horizont 5 is het moedermateriaal of moederbodem. Er is geen zichtbare invloed van de gracht. De enige indirecte invloed van de gracht op deze horizont die nu kon worden geobserveerd, is een meer uitgesproken oxido-reductie met uitloging van het ijzer. Hierdoor krijgt de horizont een lichtere kleur (minder oranjebruin) dan de bodems waar er geen gracht heeft gelegen.

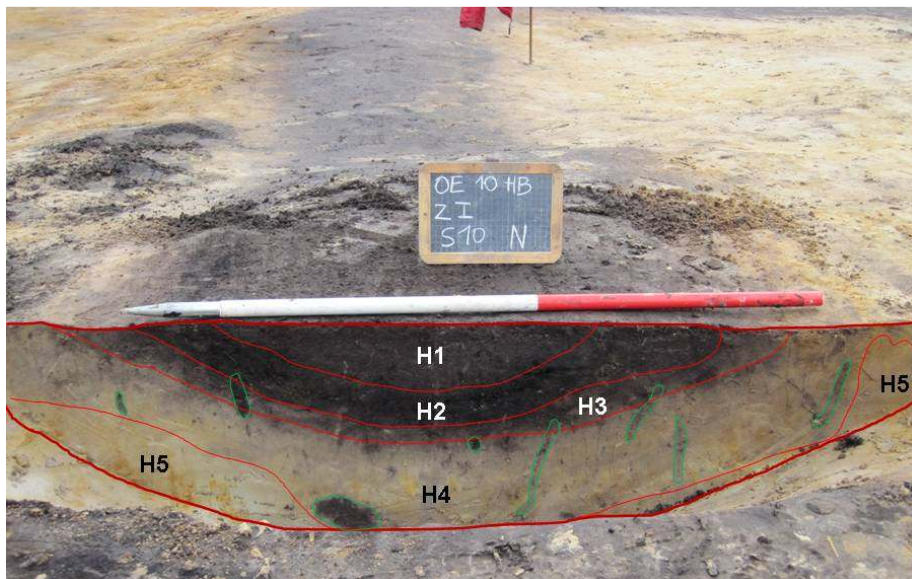

Fig 12: Spoor 10, Noordprofiel van de gracht van het enclosure.

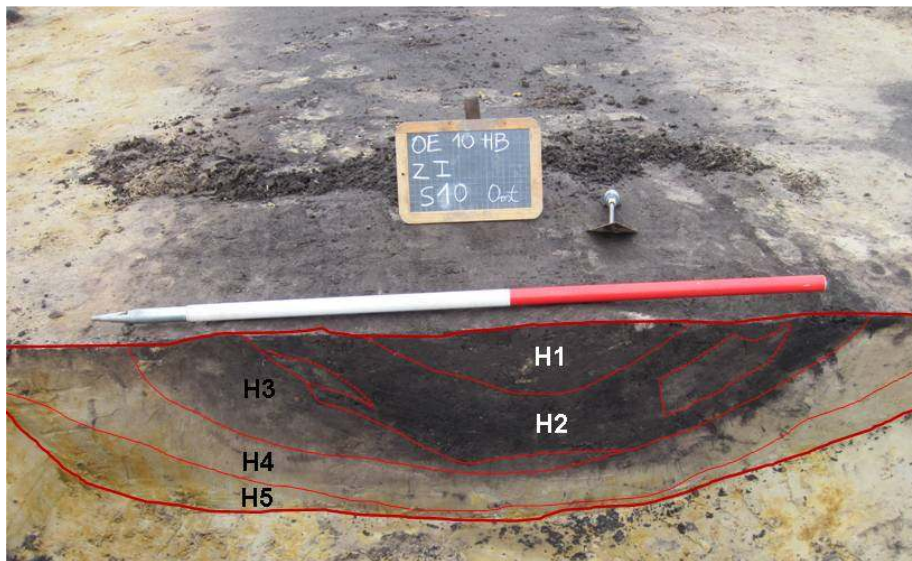

Fig 13: Spoor 10, het oostprofiel van de gracht van het enclosure.

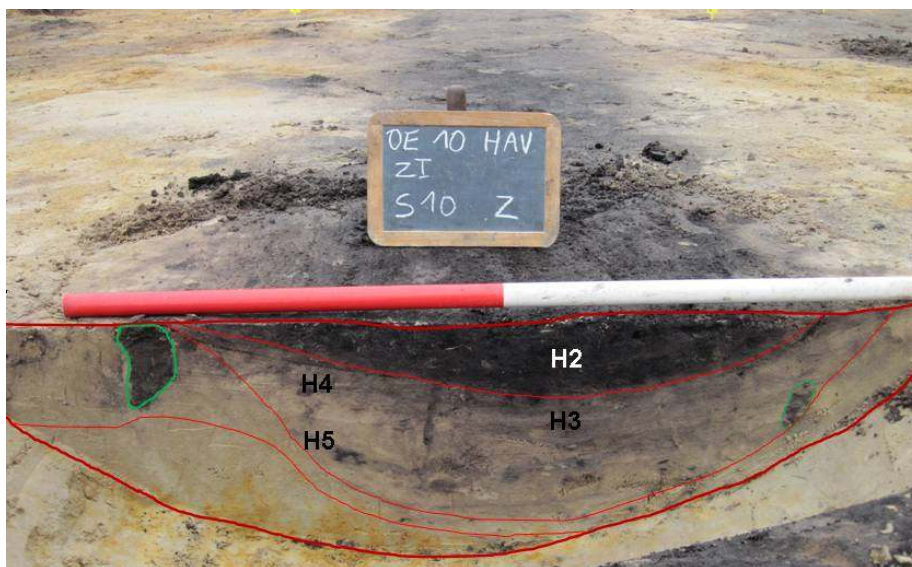

Fig 14: Spoor 10, het zuidprofiel van de gracht van het enclosure.

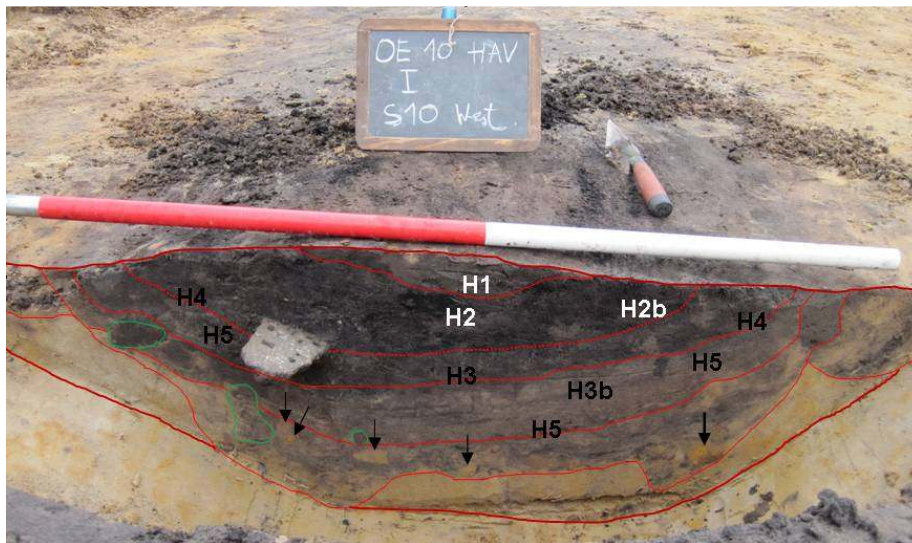

Fig 15: Spoor 10, het westprofiel . van de gracht van het enclosure.

- **Spoor 39 (de uitbreiding)**

Fig. 16: Doorsnede op de gracht spoor 39, een uitbreiding van het enclosure.

Aan de westzijde van het enclosure werd een L-vormige gracht, een uitbreiding bij het oorspronkelijke enclosure uitgegraven. Deze gracht was gemiddeld slechts 45 cm breed en nog maximaal 24 cm diep bewaard. Tegenover de best bewaarde grachten van het rechthoekige enclosure (oost en west gracht) is deze gracht nog 5 cm dieper uitgegraven.

De vulling van deze gracht bevatte slechts 1 scherp handgevormd aardewerk. Het betreft een hard gebakken exemplaar. Het vertoont kenmerken van het nadraaien op een pottenbakswiel. Deze techniek verschilt met het meeste handgevormd aardewerk uit de brandrestengraven. Deze greppel zal in een latere fase aangelegd zijn en bakende twee graven (sporen 40 en 41) af.

Opvallend is de vorm, een bijna vierkante vorm met bijna verticale zijanten. Dit is opvallend aangezien deze gracht in dekzand is gegraven. Er konden 8 horizonten onderscheiden worden.

Horizont	Beschrijving
1	Zeer organisch, rijke zwarte grachtvulling.
2	Grijze zandige grachtvulling.
3	Grachtvulling, opgesplitst in H3a met een zwarte kleur en meer humus en H3b met minder humus en een donkergrijze tint.
4	Bruingrijze zandige grachtvulling.
5	Paalkuilen, opgevuld met grijze tot bruingrijze heterogeen gekleurd materiaal.
6	Gekleurde B-horizont.
7	Overgangshorizont naar het moedermateriaal toe. IJzer is grotendeels uitgelogd.
8	Moedermateriaal bestaande uit zones die wit zijn en waar er geen ijzer is, en oranjebruin waar ijzer wel aanwezig is.

De eigenlijke gracht werd gegraven tot de onderkant van Horizont 4. De zijden van de gracht zijn relatief snel ingezakt (geel gestippelde lijnen op de foto). Hierdoor is er minder humusrijke materiaal aan de onderste hoeken van de gracht geaccumuleerd (blauwe pijlen). Dit is voornamelijk duidelijk aan de rechtse kant van het profiel. Horizont 4 is gevormd als een trage opvulling van zand en humus. Aan de bovenkant van deze horizont is een stabilisatiefase zichtbaar. Hierdoor is een zwarte, zeer humusrijke laag gevormd, die het beste zichtbaar was in het midden van de gracht. Vervolgens werd materiaal, vermoedelijk van colluviale origine, ingespoeld vanaf de twee kanten (horizont 2 en horizont 3). De laatste fase van de gracht is horizont 1. Deze zeer humusrijke laag wijst op een zeer lange periode waar de gracht als een natte plek in het landschap heeft gefunctioneerd. Hierdoor werd veel organisch materiaal geaccumuleerd. Naast en onder de gracht zijn er de bodemhorizonten H6-8.

Aan beide kanten van de gracht zijn er paalkuiltjes zichtbaar. Gezien de symmetrie met de gracht lijkt het aanneembaar dat de paalkuilen mogen geassocieerd worden met de gracht. Helaas werden deze niet herkend op het terrein. Toch mogen we ervan uitgaan dat deze gracht aan beide zijden was afgebakend met een palenrij of palisade van eerder dunne paaltjes met een doorsnede van ca. 5 cm.

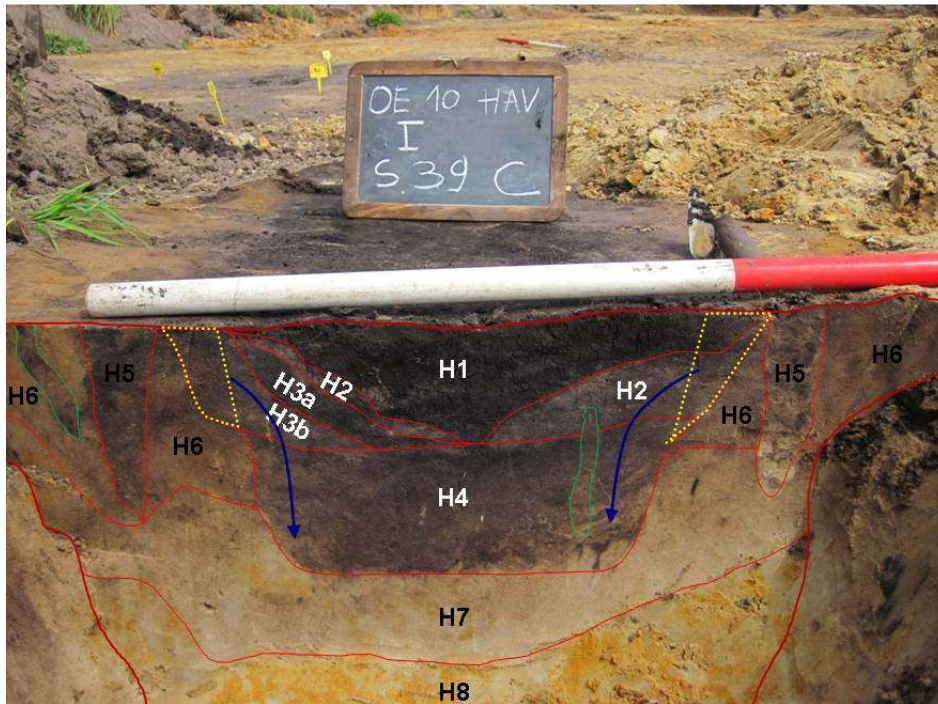

Fig 17: Spoor 39, gracht van de uitbreiding van het enclosure.

- **Vergelijking met gekende voorbeelden**

Voorbeelden van enclosure's in de ruime regio werden op verschillende locaties teruggevonden. Bij eerder onderzoek uitgevoerd door Raakvlak te Brugge is op 3 locaties sprake van enclosure's. Ten westen van de Expressweg⁷, kwamen 22 graven aan het licht, waaronder één met monumentale palenzetting en een ander met een grachtencomplex.

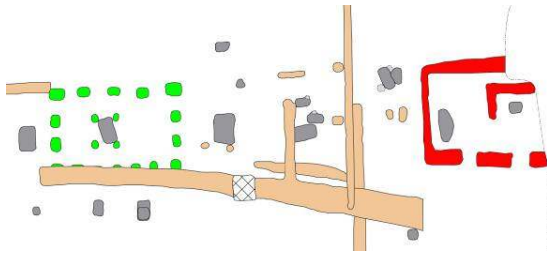

Fig. 18: Enclosure aan de Expressweg te Brugge. In het groen: palenzetting, in rood het grachtencomplex. (Raakvlak)

Aan de voormalige vrouwengevangenis de Refuge is sprake van 1 graf voorzien van een vierkante grachtenstructuur ter accentuering van het geheel⁸. De derde locatie betreft het onderzoek aan de Kosterijstraat, waar een kleine Romeins grafveldje met rechthoekige gracht van 9 x 5 meter⁹ werd opgegraven.

Bij de opgraving te Jabbeke aan de Hoge Dijken¹⁰ uitgevoerd door Raakvlak in 2006 kwamen twee kleine omgrachte grafmonumenten aan het licht. Het eerste was ca. 7 op 5 meter, het tweede 5 op 3 meter. In Maldegem bij de opgraving aan de Baaikensedeweg¹¹ werd een enclosure vrijgelegd van ca. 8 op 7 meter.

Ten oosten van de Stoofweg te Sijsele waren de graven omringd door rechthoekige (funeraire) greppelcomplexen¹².

In het doctoraat van W. Declercq wordt besloten dat alle enclosures werden aangetroffen op de dekzandzone tussen de kust en de Kale-vallei en rond de questa in het bijzonder. De meerderheid lijken te dateren uit de eerste eeuw na Christus. Het betreft meestal eerder kleine, vierkante, met een gracht of palen afgebakende arealen van ca. 5 x 5 meter met een ingang die tussen een zuidoostelijke en zuidwestelijke positie schommeld¹³. Gezien het ontbreken van deze monumenten in de grotere begraafplaatsen gaat Declercq uit dat dit een fenomeen is dat gebonden was aan de boerengemeenschappen en zich voornamelijk in de eerste eeuw situeert¹⁴.

Het lijkt een fenomeen dat zijn oorsprong vindt in de vroege ijzertijd en lijkt ook in de late ijzertijd verder in gebruik te zijn gebleven¹⁵.

⁷ Hillewaert en Hollevoet 2011, p.61-62

⁸ Hillewaert en Hollevoet 1997-1998(2002), p. 199

⁹ Hillewaert en Hollevoet 2006 & Hillewaert en Hollevoet 1999

¹⁰ Hillewaert en Hollevoet 2009

¹¹ De Clercq 2009, p.353-355

¹² In't Ven et al. 2005 p. 35

¹³ De Clercq 2009, p.352

¹⁴ De Clercq 2009, p.356

¹⁵ De Clercq 2009, p.356

- Een palenrij

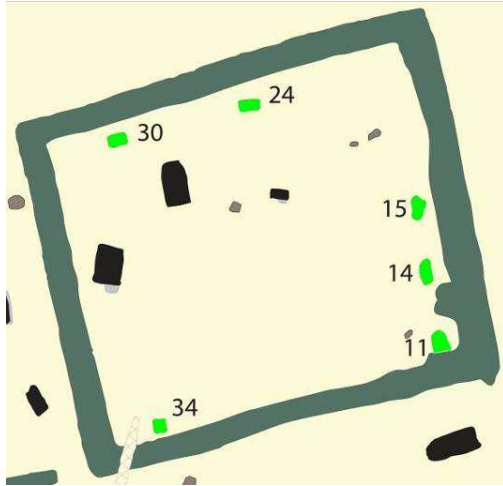

Fig.19: Aanduiding van de palenzetting aan de binnenzijde van het enclosure.

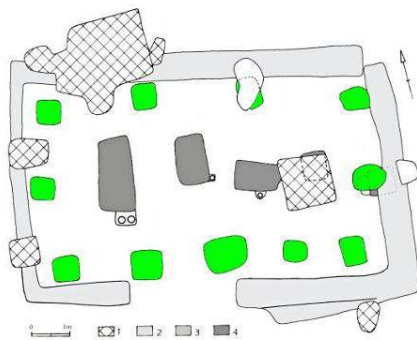

Fig.20: Vergelijking met het enclosure aangetroffen aan de Kosterijstraat te Brugge, ook hier is een palenzetting aan de binnenzijde van het enclosure zichtbaar. (Raakvlak)

Langs de binnenzijde van de gracht bevonden zich de ondiepe resten van paalsporen, waarvan enkele op een regelmatige afstand van elkaar lagen. Het betreft de sporen 11, 14, 15, 24, 30 en 34. Spoor 15 bevatte een scherp handgevormd aardewerk. Vermoedelijk mogen deze paalkuilen geïnterpreteerd worden als de restanten van een bovengrondse houtconstructie te interpreteren als palenzetting of pallissade. Te Brugge aan de Kosterijstraat werd een gelijkaardige palenzetting aangetroffen.¹⁶

Het feit dat de aangetroffen paalkuilen in profiel minder dan 10 cm diep bewaard bleven doet vermoeden dat er in de oorspronkelijk constructie meer paalkuilen op regelmatige afstand aanwezig waren en tijdens de opgraving enkel de diepst bewaarde restanten van deze paalkuilen werden aangetroffen.

Daarnaast werden binnen het enclosure nog 4 en erbuiten nog 2 kleinere paalkuilen aangetroffen. Deze kunnen deel uitmaken van een aanduiding of kleiner monumentje of constructie.

¹⁶ Hillewaert en Hollevoet 2006, pp. 125-126

Fig.21: Paalkuil spoor 30 in grondvlak.

Fig.22: Paalkuil, spoor 14 in coupe slechts enkele centimeters diep bewaard.

Fig.23: Paalkuil spoor 24 in grondvlak.

Fig.24: Paalkuil spoor 24 in coupe, in coupe slechts enkele centimeters diep bewaard.

4.2.2. De crematiegraven:

De elf aangetroffen graven zijn crematiegraven, of meer bepaald zogenaamde brandrestengraven. Hierbij wordt een gedeelte van de resten van de brandstapel, samen met verbrand menselijk bot, in een rechthoekige kuil gedeponneerd. Soms zijn de kuilen voorzien van een kleine nis waarin grafritten zijn geplaatst. Het gaat hierbij om voedsel of objecten die de dode nodig kan hebben tijdens zijn/haar reis naar het hiernamaals.

In zeven van de elf graven werden complete aardewerken potten aangetroffen, die als bijgift met de dode werden meegegeven. Deze bijgiften bestonden slechts uit 3 soorten aardewerk: *terra nigra*, reducerend gedraaid aardewerk en handgevormd aardewerk. In vergelijking met de opgegraven Romeinse grafvelden in Jabbeke¹⁷ is het materiaal opmerkelijk minder rijk. Zo werd er in Oedelem geen *terra sigillata* aangetroffen. De vier overige graven in Oedelem waren zelfs niet voorzien van een bijgift.

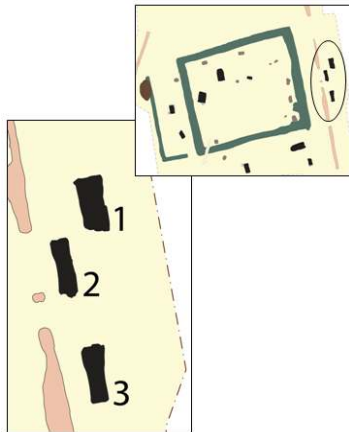
Fig.25: Voorbeeld van een brandstapel tijdens de Romeinse periode. (foto Raakvlak).

In vergelijking met Jabbeke was ook de afwezigheid van verbrande botresten in de crematiegraven opvallend. Vermoedelijk is dit te wijten aan het verbrandingsproces van de crematie, waarbij de brandstapel een te lage temperatuur had om de beenderen permanent te bewaren. Vermoedelijk zijn de slecht verbrande botresten, naverloop van tijd in de zure zandgrond compleet verteerd. Het blijkt een feit dat crematieresten zeer vaak ontbreken in brandrestengraven¹⁸.

¹⁷ Hillewaert en Hollevoet 2009

¹⁸ De Clercq 2009, p.344

Bespreking per zone

- **Ten oosten** van het enclosure bevinden zich drie graven met eenzelfde noord-zuid orientatie. Opmerkelijk is dat in geen enkel van deze graven een grafgifte werd aangetroffen. Het betreft de sporen 1, 2 en 3.

Fig.26: De graven aan de oostzijde van het enclosure.

Spoor 1 :

Een goed, tot 40 cm diep, bewaard brandrestengraf. Het graf was 1,5 meter lang en 65 cm breed en bevatte veel houtkool.

Fig. 27: Zicht op spoor 1 in grondvlak.

Fig. 28: Coupe op spoor 1.

Spoor 2 :

Brandrestengraf, slechts deels bewaard, tot 14 cm diepte. Het graf was 1,5 meter lang en 50 cm breed.

Fig. 29: Zicht op spoor 2 in grondvlak.

Fig. 30: Coupe op spoor 2.

Spoor 3 :

Goed, tot 32 cm diep, bewaard brandrestengraf. Het graf was 1,5 meter lang en 50 cm breed en bevatte veel houtkool.

Fig. 31: Zicht op spoor 2 in grondvlak.

Fig. 32: Coupe op spoor 2.

Hun zelfde noord-zuid oriëntatie, hun gelijkaardige lengte van 1,5 meter, het ontbreken van vondsten, en hun ligging dicht bij elkaar mogen als argumenten dienen om deze 3 graven in eenzelfde fase van het grafveld te plaatsen. Het gebrek aan vondsten laat helaas niet toe de periode van begraving nauwkeurig te dateren.

- **Ten zuiden van de structuur** bevinden zich eveneens 3 graven, het betreft de sporen 8, 9 en 37.

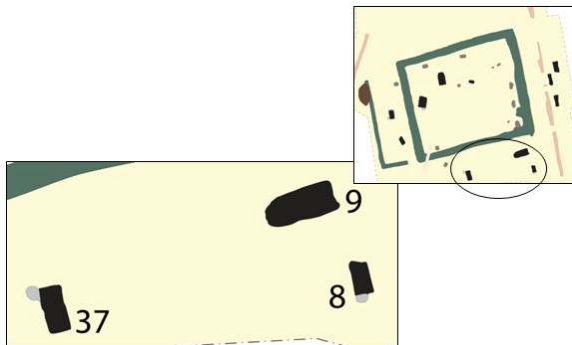

Fig.33: De graven aan de zuidzijde van het enclosure.

Spoor 8 :

Eerder klein brandrestengraf van 90 cm lang en 50 cm breed. Het graf heeft een noord-zuid orientatie en was slechts tot 14 cm diepte bewaard gebleven. In een kleine nis aan de zuid-west zijde van het graf werd een bolbuikige *terra nigra* beker aangetroffen, vervaardigd in zogenaamde ‘zachte’ of ‘zeepachtige waar’. Dit baksel kenmerkt zich door een matig hard baksel en zacht, fluweelachtig grijs oppervlak. Het herkomstgebied is de brede leemgordel ten noorden van de lijn Samber-Maas en in Noord-Frankrijk (Picardië, Pas-de-Calais). De beker is van het type Holwerda 27¹⁹ (Deru P46-P49²⁰). Dit bekertype wordt doorgaans gedateerd in de periode Flavisch-Vroege Antonijnen. Fragmenten van een pot gevonden in de grafkuil bestond uit sterk verweerde, deels secundair verbrande scherven in handgevormd aardewerk. De pot heeft een grote diameter en heeft hierdoor een open vorm, een kenmerk voor het handgevormd aardewerk uit de 1ste eeuw na Chr. Als datering van het graf wordt de 2de helft van de 1ste eeuw vooropgesteld.

¹⁹ Holwerda 1941

²⁰ Deru 1996

Fig. 34: Zicht op spoor 8 in grondvlak.

Fig. 35: Coupe op spoor 8.

Spoor 9:

Brandrestengraf met een lengte van 1,85 meter en 85 cm breed, slechts 18 cm diep bewaard. Het graf staat met een oost-west orientatie haaks op de eerder beschreven graven. In de vulling werd een kommetje in handgevormd aardewerk aangetroffen. Het betreft eerder een primitieve techniek, heel ruw uitgewerkt met ovale (aldus vervormde) diameter. Dit voorwerp lijkt vervaardigd in een verderzetting van de ijzertijdtechniek. Op de rand bevinden zich duimindrukken. Mogelijks mag dit graf in het midden van de 1ste eeuw of iets ruimer, in de 2de helft van de 1ste eeuw gedateerd worden.

Fig. 36: Zicht op spoor 9 in grondvlak.

Fig. 37: Coupe op spoor 9.

Fig. 38: Kommetje in handgevormd aardewerk aangetroffen in spoor 9.

Spoor 37:

Dit brandrestengraf met noord-zuid orientatie heeft een lengte van 1,25 meter en een breedte van 50 cm. Het graf was slechts tot een diepte van 20 cm bewaard gebleven. Enkel het onderste bandje bevatte houtskool. In de nis werden 3 recipiënten teruggevonden. Het betreft een pot met grote diameter in handgevormd aardewerk. De pot draagt nagelindrukken op de buitenzijde van de rand en op de overgang van de buik naar de schouder. In de vulling van de pot werd een klein gecorrodeerd restje van een fibula teruggevonden. Een beker in reducerend gedraaid aardewerk heeft een kort uitstaand randje, en twee lijnen ribbelgroefversiering op de schouder. Op de buik is een dubbele rij nopjes zichtbaar, ontstaan door de klei van binnenuit met een vingertop naar buiten te drukken. Deze beker werd afgedekt met een omgekeerd geplaatst bord in handgevormd aardewerk. Ook dit bord draagt op de buitenzijde ribbelgroefversiering. Op basis van de inhoud mogen we dit graf dateren in het midden of de 1ste helft van de 1ste eeuw na Chr.

Fig. 39: Zicht op spoor 37 in grondvlak.

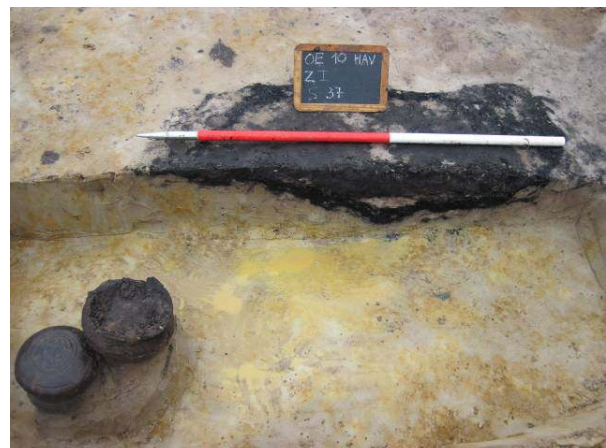

Fig. 40: Coupe op spoor 37.

Fig.41: Beker in reducerend gedraaid aardewerk aangetroffen in spoor 37.

- **Binnen het enclosure** bevinden zich drie crematiegraven.

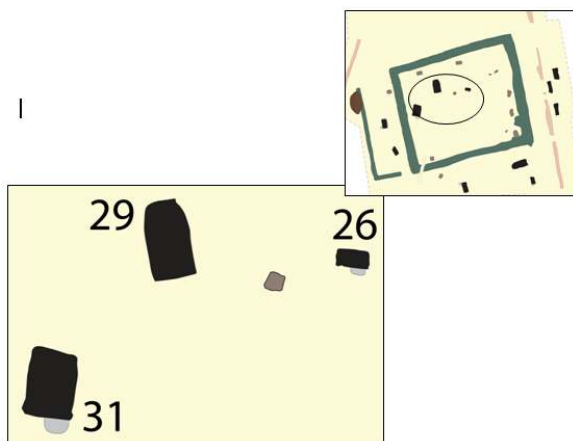

Fig.42: De graven aan de zuidzijde van het enclosure.

Spoor 26: Klein oost-west georiënteerd crematiegraf met een lengte van 65 cm en een breedte van 35 cm. Dit graf was tot ca. 30 cm diep bewaard gebleven en bevindt zich centraal in het enclosure. In dit kleine graf zonder nis werden twee recipiënten en een metalen nagel teruggevonden. Eén bolbuikige *terra nigra* beker heeft een grijszwart gepolijst oppervlak en is technisch toe te wijzen aan de noordelijke groep. Het herkomstgebied hiervan is eveneens de brede leemgordel ten noorden van de lijn Samber-Maas en Noord-Frankrijk (Picardië, Pas-de-Calais). De beker is van het type Holwerda 27²¹ (Deru P54-P57²²) en mag gedateerd worden in de Flavische periode tot Vroege Antonijnen. Het tweede object is

²¹ Holwerda 1941

²² Deru 1996

een pot in handgevormd aardewerk met een grote diameter. Hierdoor heeft de pot een open vorm en is hij typologisch in de eerste eeuw na Chr. te dateren. De pot is versierd met nagelindrukken op de rand.

Opmerkelijk is de vondst van een grote 25 cm lange bronzen nagel. De nagel is in doorsnede vierkant en heeft een afgeplatte omgeplooid kop. Deze intentioneel meegegeven nagels dragen een rituele of magische connotatie²³.

In zijn publicatie over de begraafplaatsen in Noord-Gallië wijdt Van Doorselaer²⁴ uit over deze vondsten. Aan deze 'magische nagels' wordt een speciale betekenis toegekend. De nagels werden zeker niet gebruikt voor de constructie van de brandstapel, maar werden meegegeven als duidelijke grafgift. Er wordt steeds slechts één nagel per graf aangetroffen. Sommigen beschouwen deze nagels als beschermingsmiddel tegen het kwade. Anderen geloven dat ze werden gebruikt om te voorkomen dat boze geesten het graf zouden verlaten om de nog levende familieleden te kwellen. Zulke nagels zouden ook (door hun vorm) kunnen verwijzen naar de palenrijen aangetroffen bij sommige grafenclosures. Van Doorselaer vermeldt verschillende vindplaatsen o.a. te Tongeren, Arlon, Thin-le-Moutier...

Zoals gekend door de bijgifte van scheermessen mogen we deze nagel in dit centrale graf beschouwen als een gift aan een persoon met een hogere sociale positie zoals een familieoudste of stichter.

Als datering van het graf wordt het midden van de 1ste eeuw vooropgesteld.

Fig. 43: Coupe op spoor 26

Fig. 44: Bronzen nagel met een lengte van ca. 25cm.

²³ Hillewaert en Hollevoet 2009, p. 58

²⁴ Van Doorselaer 1967, p. 122

Fig. 45: Beker in reducerend gedraaid aardewerk aangetroffen in spoor 37.

Spoor 29 : Noord-zuid georiënteerd brandrestengraf met een lengte van 1,5 meter en een breedte van 90 cm. Het graf was slechts 10 cm diep bewaard. In de grafvulling werden de scherven van een pot in handgevormd aardewerk teruggevonden. De pot toont zware sporen van secundaire verbranding en stond dus waarschijnlijk op de brandstapel.

Fig. 46: Zicht op spoor 29 in grondvlak.

Fig. 47: Coupe op spoor 29.

Spoor 31: Brandrestengraf met een lengte van 1,4 meter en een breedte van 1 meter. Het graf bleef tot een diepte van 34 cm bewaard. De noordoost-zuidwest oriëntatie van de grafkuil wijkt lichtjes af van de hoofdoriëntatie van de meerderheid van de graven. De nis bevond zich in de zuid-oost hoek van het graf. Daarin werd een *terra nigra* beker van het Holwerda 27 (Deru P46-P49) aangetroffen, vervaardigd in zogenaamde 'zachte' of 'zeepachtige waar'. In de grafkuil werden de fragmenten van een pot gevonden in handgevormd aardewerk met fijne nagelindrukken op de kleine uitstaande rand. De pot is

op de hals versierd met enkele ribbels. De pot wijkt af van het andere aangetroffen handgevormd aardewerk door zijn gesloten vorm, zijn hardere bakking en nadraaiing op een pottenbakkerswiel.

Dit graf is jonger dan de andere graven en mogen we dateren ten vroegste vanaf de Flavische periode tot de 1ste helft 2de eeuw.

Fig. 48: Zicht op spoor 31 in grondvlak.

Fig. 49: Coupe op spoor 31.

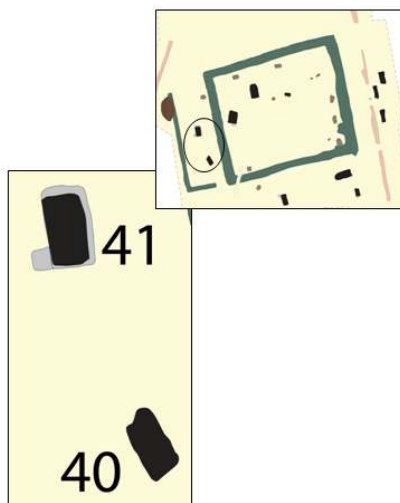

Fig. 50: De graven aan de westzijde van het enclosure.

- **Ten westen** van het enclosure bevonden zich twee graven. Ze bevinden zich binnen een uitbreiding van het enclosure.

Spoor 40:

Een eerder klein crematiegraf met een lengte van 1 meter en een breedte van 50 cm. Slechts de onderste 10 cm van dit graf is bewaard gebleven. Het graf wijkt, met een noordwest-zuidoost oriëntatie lichtjes af van de meerderheid van de graven. Er werden geen grafgiften in aangetroffen.

Fig. 51: Zicht op spoor 40 in grondvlak.

Fig. 52: Coupe op spoor 40.

Spoor 41:

Ook dit graf heeft een lengte van 1 meter en een breedte van 50 cm. De diepte van het spoor was bewaard gebleven tot 12 cm. Het graf heeft een noord-zuid orientatie met een kleine nis aan de zuidwestzijde. Daarin werd een klein bekertje teruggevond in reducerend gedraaid aardewerk. De rand is niet bewaard gebleven. De beker heeft sporen van secundaire verbranding waaruit we mogen afleiden dat de beker in de omgeving van de brandstapel stond. Het bekertje draagt enkele lijnen ribbelgroefversiering op de buik met in het midden een band van vingertopindrukken.

Fig. 53: Zicht op spoor 41 in grondvlak.

Fig. 54: Coupe op spoor 41.

Fig. 55: Restanten van een beker in reducerend gedraaid aardewerk uit spoor 41.

4.2.3. Besluit Romeinse periode

Er werden enkel crematiegraven opgegraven. De afmetingen van de kuilen varieert van 0,35 tot 90 cm breedte en een lengte van 1 meter tot 1,5 meter. Van de 11 aangetroffen graven hebben er 7 een noord-zuid oriëntatie. Twee graven wijken hier ligt vanaf, met name spoor 31 (noordoost-zuidwest) en spoor 40 (noordwest-zuidoost). Twee andere graven staan met een oost-west oriëntatie haaks op deze basisoriëntatie. Het betreft de sporen 26 en 9.

Spoor 26 mag vermoedelijk aanzien worden als het eerste graf, het bevindt zich min of meer centraal in het graf, had een rijke en vroeg dateerbare inhoud. De bijgift van een grote nagel doet eveneens vermoeden dat dit graf wel eens van een persoon met een hogere sociale positie zoals een familie-oudste of stichter kan zijn.

De bewaarde diepte van de grafkuilen varieert van 10 cm tot 40 cm. 5 graven hebben een nis, 4 bevinden zich aan de zuidzijde (ZW en ZO hoeken v het graf) en eentje aan de noordzijde, meer bepaald de noordoosthoek van het graf. Vermoedelijk was het grafveld slechts gedurende een korte periode in gebruik, te situeren vanaf het midden van de 1ste eeuw tot begin 2de eeuw.

Het grafveld kan niet gelinkt worden aan gekende Romeinse bewoning in de omgeving. Men had de gewoonte de doden te begraven buiten de nederzetting. Mogelijks was de bewoning meer in de richting van de huidige dorpskern van Oedelem te situeren, waar reeds eerder enkele vondsten uit de Gallo-Romeinse periode werden aangetroffen.

Uit de grafvondsten is een opmerkelijk gebruik of ritueel te achterhalen. In vele graven wordt in de grafkuil een pot in handgevormd aardewerk meegegeven. Ofwel wordt een volledige pot aangetroffen, ofwel scherven ervan, steeds vervaardigd in handgevormd aardewerk. Vaak vertoont deze pot lichte of zware sporen van secundaire verbranding. Hij werd aldus op of nabij de brandstapel geplaatst tijdens de crematie van de menselijke resten. In de nissen worden steeds bekertjes in mooier vaatwerk aangetroffen.

Het betreft voornamelijk *terra nigra* bekers o.a. Holwerda 27 of mooi versierde bekers in reducerend gedraaid aardewerk. Deze vertonen geen secundaire brandsporen en werden dus pas bij het aanleggen van de grafkuil in een nis meegegeven als grafgift voor de dode.

4.3 De middeleeuwse periode

In een zone centraal gelegen binnen de toekomstige verkaveling (zie fig. 5) werd op basis door de resultaten uit het vooronderzoek een groot vlak vrijgelegd.

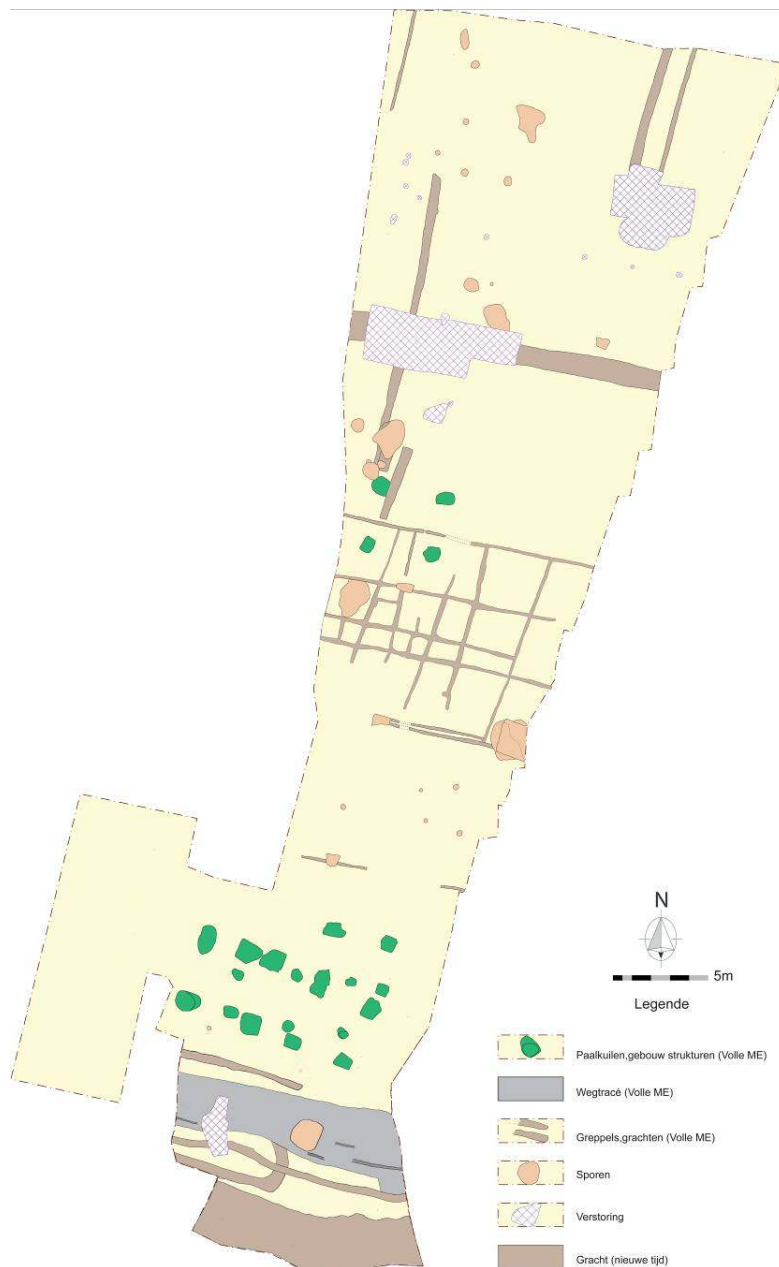

Fig. 56: Het opgravingsplan met middeleeuwse sporen.

4.3.1. Plattegronden

De aangetroffen middeleeuwse sporen mogen we interpreteren als een deel van een kleine bewoningskern uit de volle middeleeuwen. Vermoedelijk betreffen het de bijgebouwen bij een vrij geïsoleerd gelegen boerderijtje. In de vakliteratuur worden zulke hoeves vaak omschreven met de Duitse term Einzelhof²⁵. Het hoofdgebouw werd tijdens het proefonderzoek niet aangesneden. Het zal zich vermoedelijk meer noordelijk, op hoger gelegen en niet tot het onderzoeksterrein behorende gronden bevinden.

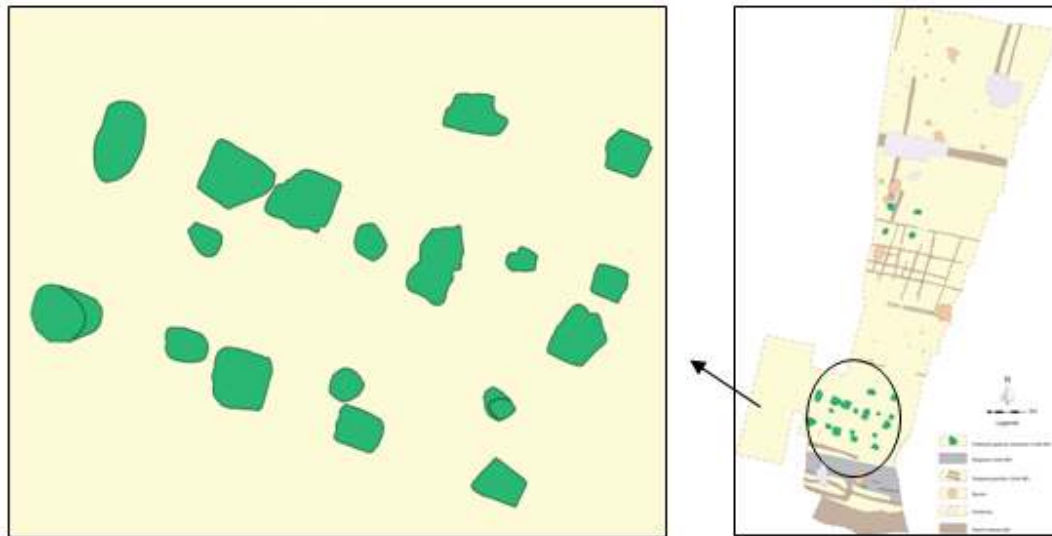
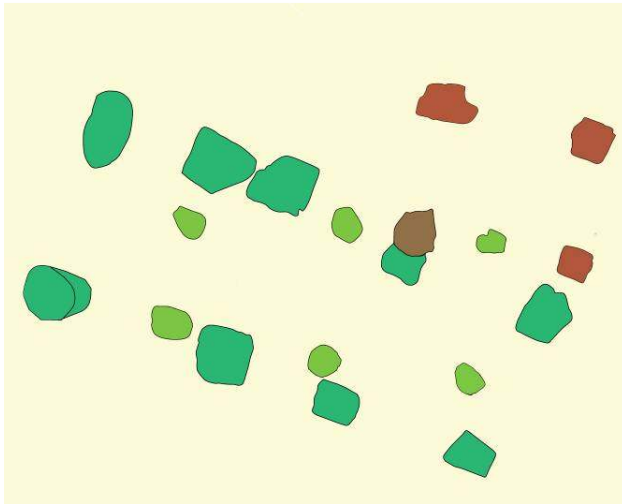

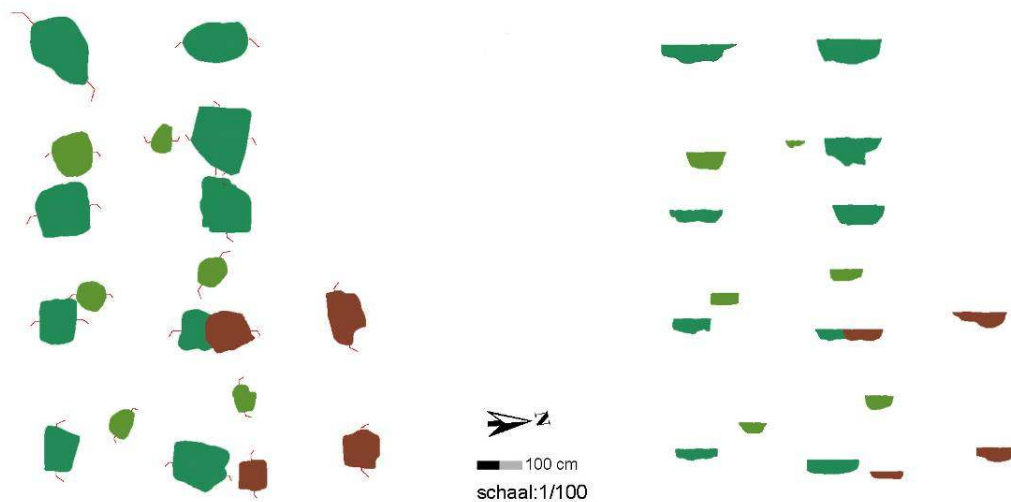
Fig. 57: Situering en plattegrond van de verschillende gebouwfasen.

Van deze bijgebouwen konden drie gebouwfasen afgeleid worden. Een vierpostenconstructie (ca. 3,5 op 3,5 meter) is ouder dan een grote rechthoekige gebouwconstructie van 10,5 op 4,5 meter. Dit is af te leiden doordat een paalkuil van de spieker wordt oversneden door een paalkuil van dit rechthoekige gebouw. Het betreft een éénbeukige constructie, mogelijks te interpreteren als schuur of stal. Dit gebouw heeft een oost-west oriëntatie. De noordzijde bestaat uit 5 paalkuilen, de zuidzijde uit 4 paalkuilen die steeds tegenover een paalkuil uit de noordzijde staan. Daar waar de paalkuil ontbreekt tegenover deze van de noordzijde kunnen we een aanwijzing vinden voor de ligging van een toegang. De diepste paalkuilen waren nog tot een diepte van ca. 60 cm bewaard gebleven. Op hetzelfde gondplan is eveneens een zespostenconfiguratie zichtbaar. Het is helaas niet af te leiden of deze constructie ouder of jonger is dan de vorige beschreven constructies. Het gebrek aan oversnijdingen van de verschillende structuren en het ontbreken van materiële resten laten dit helaas niet toe.

²⁵ Hollevoet 1994 p.208

*Fig. 58: Situering en plattegrond van de verschillende gebouwfases.
Vierpostenspieker in bruin, zespostenconfiguratie in groen, éénbeukige scheur/stal in donkergroen.*

*Fig. 59: De verschillende gebouwfases te dateren uit de volle middeleeuwen.
Vierpostenspieker in bruin, zespostenconfiguratie in groen, éénbeukige scheur/stal in donkergroen.*

Fig. 60: Enkele paalkuilen van de gebouwplattegrond in grondplan.

Fig.61 : fragment van de gebouwplattegrond in grondplan.

Meer noordelijk kwam een tweede vierpostenspieker aan het licht. Het aangetroffen aardewerk op deze site is erg beperkt. Eén kuil bevatte grote fragmenten van één kogelpot in grijs aardewerk. Op basis van het aardewerk mogen we deze kleine nederzetting dateren in de periode 2de helft 11de en de 12de eeuw.

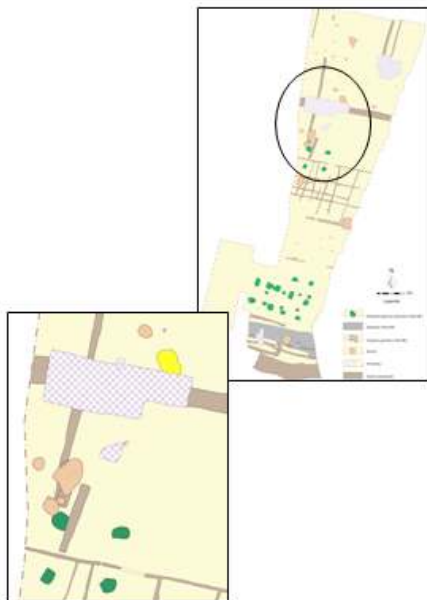

Fig. 62: Situering van de tweede aangetroffen spieker (groen) en kuil met kogelpot (geel).

Fig.63 : Aangetroffen pot (kogelpot) in grijs aardewerk.

4.3.2. Overige structuren

Fig.64: Zicht op de aangetroffen weg, aan weerszijden is een greppel zichtbaar. Centraal op de weg zit de laat-middeleeuwse verstoring.

Ten zuiden van de gebouwplattegrond kwam een weg (spoor 117) aan het licht. Binnen deze weg waren parallelle, langwerpige structuren zichtbaar, te interpreteren als karrensporen. Deze sporen ontstonden doordat de wielen van een kar in de bodem wegzakten, waarna de geul gevuld raakte met fijn, lichtgrijs stuifzand, wellicht afkomstig van de nabijgelegen zandrug. Ook de regen brengt sedimenten aan en speelt een rol bij de vorming van dergelijke structuren. De weg heeft een oost-west oriëntatie en wordt aan beide zijden geflankeerd door een greppeltje (de sporen 116 en 120). Om materiaal te recuperen uit deze weg werd de volledige structuur opgeschaafd. Hierbij kwamen 3 grof verschaalde reducerend gebakken scherfjes aardewerk aan het licht. Deze laten toe de weg te dateren in de volle middeleeuwen, vermoedelijk 12de en/of eerste helft 13de eeuw.

Het grondplan van de weg was verstoord door een kuil. Uit de inhoud van deze kuil werd een klein scherfje rood aardewerk aangetroffen. Het betreft een hard gebakken, ongeglazuurd, met zand verschaald scherfje dat mag gedateerd worden op het eind van de 13de of in de eerste helft van de 14de eeuw. We mogen er van uit gaan dat de weg toen niet meer in gebruik was.

Fig.63: Greppels kunnen wijzen op het verbouwen van voedsel

Ten noorden van de plattegrond werd een stelsel van ondiepe greppeltjes ingetekend. Het bestaat uit door elkaar lopende greppels, waarvan 4 een oost-west oriëntatie hebben en een 7-tal greppels een noord-zuid oriëntatie. Deze getuigen van voedselproductie. Op deze locatie kan nog een tweede vierpostenconfiguratie herkend worden. Deze eerder kleine structuur mogen we interpreteren als spieker (ook soms spijker genoemd) en hebben een functie als paalschuur of hooibergen.

Behalve deze volmiddeleeuwse sporen werden nog enkele recentere structuren aangetroffen. Enkele grachten en geïsoleerde kuilen waren van late en post-middeleeuwse oorsprong. Zo loopt aan de zuidzijde van het terrein een gracht (spoor 122) van ca. 2 m breed en een nog bewaarde diepte van 35 cm. De gracht bevatte fragmenten baksteen, steengoed en rood aardewerk uit de nieuwe tijd (16de tot 18de eeuw).

4.3.3. Besluit middeleeuwse periode

De aangetroffen middeleeuwse sporen bestaan voornamelijk uit een chronologische opeenvolging van plattegronden van bijgebouwen. Tevens kwam een weg met karrensporen aan het licht en een stelsel van ondiepe greppeltjes die getuigen van landbouwactiviteiten. Al deze sporen behoren toe aan een kleine bewoningskern uit de volle middeleeuwen, een zogenaamd “*Einzelhof*”. Het hoofdgebouw werd tijdens het proefonderzoek niet aangesneden. Op basis van het beperkt aangetroffen aardewerk mogen we deze kleine nederzetting dateren in de 2de helft 11de - 12de eeuw.

5. Bibliografie

De Bast J. 1808. Recueil d'antiquités Romaines et Gauloises, trouvées dans la Flandre proprement dite, avec Désignation des lieux où elles ont été découvertes, p. 347-351, Pl.XIV, Fig. III en IV.

Cordemans K. & Hillewaert B. 2001. Een eeuwenoude begraafplaats te Sint Andries/Brugge (W.-VI). *Lunula, Archaeologia Protohistorica* IX: 8-10.

De Clercq W. 2009. Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in de rurale bewoningsstructuur en de materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorum (Provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v. Chr. – 400 n. Chr.).

Goeminne H. 1969. Een Romeinse waterput gevonden te Oedelem. In: Jaarboek 1969 Heemkundige Kring Bos en Beverveld, p. 47-54.

Hillewaert B. & Hollevoet Y. 1999. Archeologisch onderzoek Korte Molenstraat – Sint-Andries. *Museumbulletin* 19 nr. 1, 9-10.

Hillewaert B. & Hollevoet Y. 2006. *Andermaal Romeins en vroegmiddeleeuws te Sint Andries/ Brugge*. Relicta. Archeologie, Monumenten en Landschapszorg in Vlaanderen 1, p.121-140.

Hillewaert B. & Hollevoet Y. 2009. Vondsten uit vuur. Romeins grafveld met nederzettingssporen aan de Hoge Dijken in Jabbeke.

Hollevoet Y. 1994. *Opgraven in 't zwarte Gat. Een landelijke bewoningskern uit de volle middeleeuwen te Oostkamp (Prov. West- Vlaanderen)*. In: Archeologie in Vlaanderen IV, p. 205-217.

Hollevoet Y. 1997/1998/2002. *Het archeologisch onderzoek achter de voormalige vrouwengevangenis Refuge te Sint-Andries/ Brugge (prov. W. VI). Nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen*. In: Archeologie in Vlaanderen VI, p. 191-207.

Holthoff N. 2006. *Romeinse vondsten in de dorpskern van Oedelem*, In: *Brochure Open Monumentendag Vlaanderen 2006. Gemeente Beernem*, p. 12-13.

In 't Ven I. , Hollevoet Y. , Cooremans B. , De Groote A. & Deforce K. 2005. Een Romeinse nederzetting ten oosten van de Stoofweg te Damme/Sijsele (prov. West-Vlaanderen). In: In 't Ven I. & De Clercq W. (Eds.). *Een lijn door het landschap. Archeologie en het VTN-project 1997-1998*. Archeologie in Vlaanderen Monografie, 5, II, Brussel, 35-45.

Vandermoere N. 1984. *Oude Archeologische vondsten te Oedelem*. In: Jaarboek 1984 Heemkundige Kring Bos en Beverveld, p. 71-73.

Van Doorselaere A. 1967. Les nécropoles d'époque romaine en Gaule septentrionale. In: *Dissertationes Archaeologicae Gandenses* 10.

